

Rendszertelen változás

1.

A demokrácia Tolsztoj szerint olyan börtönhöz hasonlít, amelyben a rabok maguk választják meg őreiket. Ha ismerte volna az ipari tömegtársadalmakban meghonosodott kétpárti váltógazdaság rendszerét, a nagy orosz író azt mondhatta volna, ebben a börtönben az örök két műszakban dolgoznak. Nálunk a legutóbbi műszakváltáskor, 2010-ben önelégült mosollyal távozó Gyurcsány-Bajnai brigád olyan teljesítményt mondhatott a magáénak, amit, ha nem a választóktól nyert törvényes felhatalmazásra hivatkozva követnek el, hanem mondjuk, diktatórikus vagy monarchikus berendezkedésű államban, akkor valószínűleg menekülniük kellett volna a rendszerüket megbuktató népharag elől. Demokratikusan választott vezetőket nem fenyeget ilyen veszély. Akinek nem tetszik az ország eladósítása, a közvagyon elmagántulajdonítása, a hazai gazdaságot térdre kényszerítő nemzetközi cégek közpénzből finanszírozott térhódítása, az Európában szinte példátlan mértékű munkanélküliség, a katasztrofális szociálpolitika eredményeként elmérgesedő etnikai konfliktusok, vagy természeti kincseink maradékának végkiürítése, az legközelebb adja le másra a szavazatát, ők pedig emelt fővel távoznak, s adandó alkalommal újra felbukkannak majd a politika forgószínpadán.

Nincs jobb a jogállamnál! A törvények uralkodnak ott, betartásuk felett pedig a parlamenti többség őröködik – ameddig jónak látja, s ha úgy látja jónak, akár naponta hoz helyettük újakat, s azokat tartatja be. Törvényt alkotni elvégre könnyebb s kényelmesebb, mint törvényt sérteni – nálunk legalábbis egyre könnyebb.

A MSZP-SZDSZ kurzus lelépő vezetőinek elégedettsége nem volt alaptalan. A demokrácia nagyobb dicsőségére egy választási ciklus kellős közepén elővarázsolt, majd egy ciklussal odébb megintcsak félidőben eltüntetett miniszterelnök és kormánya véghezvitt annyit, amennyit egyáltalán lehetett abból, amit koalíciós elődeik 1994 óta mindig is akartak. Leamortizálódott pártjaik szétesése ehhez képest nem túl nagy ár, sőt. Mindkettő már csak akadály volt a baloldal megújulásának útjában, bármit is értsünk ilyenkor baloldalon. A bevételi rubrikában – mert a politikai programot ezúttal üzleti terv helyettesítette - ezzel szemben ott sorakozik a nemzeti vagyon szinte valamennyi mozdítható része. Az uniós és hazai fejlesztési források eltérítésére alapított rendszer valamennyi ágazatban olajozottan működött. Pártközeli cégek és cégközeli pártemberek behozhatatlan gazdasági előnyökre tettek szert a PPP konstrukciók, közbeszerzési eljárások, olcsón eladott, drágán visszabérelt középületek és egyebek révén, miközben vetélytársaik a nyomasztó közterhek alatt roskadozva tönkrementek a multinacionális cégeknek kiszolgált hazai piacon.

A rendszerváltók rendszere, a politokrácia nemcsak megszilárdult 2002 és 2010 között, hanem gyakorlatilag megdönthetetlenné vált. Magyarországon ugyanis nem alakult ki a magántulajdonosok és civil kezdeményezések állami osztogatástól-fosztogatástól független, azaz szabad társadalma. A jogállam formális keretei között nem a polgárok ellenőrzik a kormányzatot, hanem az egypárt nyűgétől megszabadult többpárti politikai osztály ellenőrzi – mint tették elődei is – alattvalóit. A kíméletlen neoliberális gazdaságpolitika az államszocialista struktúrák átmentését finanszírozta. Ebben a dolgozatban amellet érvelünk, hogy a FIDESZ-KDNP kormány nem szakított ezzel a hagyománnyal. Hatalmát nem a rendszer átalakítására, csupán a politikai osztályon belüli erőviszonyok átrendezésére fordította. Tényleges teljesítménye lényegét tekintve

nem sok eltérést mutat elődeinek szavakban oly sokat kárhoztatott politikájától, ezért szavazótáborának identitását a szimbolikus-világnézeti különbségek kiélezésével tudja csak fenntartani.

Nem állítjuk, hogy mindez a jobboldal vezetőinek szándéka szerint történt: az adott körülmények között erre voltak képesek. Az alábbiakban megpróbáljuk számba venni azokat a dilemmákat, amelyekkel a kétharmados többséggel megválasztott kormánynak szembe kellett néznie. Érinteni fogjuk a gazdasági válság kezelésére szolgáló lépéseket, Magyarország nemzetközi helyzetének alakulását, a közjogi reformokat, a kormány társadalom- és kulturális politikájának néhány elemét. Szakpolitikai kérdésekbe csak olyan mértékben bocsátkozunk, amennyire ezt gondolatmenetünk megkívánja.

2.

2010-ben megismétlődött az 1990-es helyzet: az állam vagyonát a távozó pártklientúra, míg adósságát a következő kormány örökölte. Politikai ellenfelei okkal számítottak rá, hogy az Orbán-kormány mozgásterét – szokatlanul nagyarányú parlamenti többsége dacára - súlyosan korlátozzák majd az alábbi körülmények:

- hogy a hazai gazdaság gyenge és egyre gyengülő teljesítőképességéhez képest kezelhetetlenül nagy államadósság a kormányt kiszolgáltatja külföldi hitelezőinek, és népszerűtlen megszorító intézkedésekre kényszeríti, melyek ellenkeznek választási ígéreteivel, és kikezdi hitelét;
- hogy ha vonakodna a megkövetelt válságkezelési csomag elfogadásától (monetáris restriktió, közszolgáltatások és közvagyon privatizálása, korlátlan piaci liberalizáció), a nyugati hatalmak neheztelésének tenné ki magát, beleértve az uniós szankciókat és a nemzetközi pénzügyi ellenséges beavatkozását;
- végül hogy a hazai gazdaság legerősebb szereplőinek sem áll érdekében egy patrióta gazdaságpolitikai fordulat, mert milliárdosaink éppen annak köszönhetik sikerüket, hogy jól alkalmazkodtak a globalizáció viszonyaihoz, de különösen a politikai újraelosztás meghatározó szerepéhez a hazai gazdaságban.

Amennyiben tehát a kormány elődeitől markánsan eltérő társadalom- és gazdaságpolitikát követne, az majd a vesztét okozza, de az eddig járt úton sem haladhat tovább, mert az adósságspirál nem tartható fenn, s ezzel a hitelből finanszírozott társadalmi béke összeomlik. Nem véletlen, hogy az úgynevezett baloldal semmiféle komolyan vehető erőfeszítést nem tett 2010-ben a választások megnyerésére, s a piszkos munkát, a válságba menedzselt ország kormányzását egy időre másoknak engedte át. A levitézlett rendszerváltók és korhadt pártjaik magukkal vitték a süllyesztőbe felelősségüket. A keletkező politikai vákuumba a kellő időben tiszta lappal induló új “baloldali” formációk nyomulhatnak be majd, miközben a jobboldalt kudarcjai megfosztják többségétől. Ami pedig a politika pénzügyeit illeti, a pártállam privatizálása óta folytatólagosan halmozódó üzleti vagyon nehezen behozható előnyt biztosít azoknak, akik elnyerik e vagyon kül- és belföldi tulajdonosainak bizalmát. A jobboldali politikába fektető üzletemberek ehhez fogható mértékű feltőkésítése az eladósodott állam rovására, recessziós körülmények között, aránylag rövid idő alatt csaknem lehetetlen. Ha megpróbálkoznak vele – s bizony, javában próbálkoznak, a látszatokra is alig ügyelve -, áttörést csak úgy érhetnek el, ha visszaélnék a törvényhozó és végrehajtó hatalom eszközeivel. Ez viszont elidegeníti tőlük a választások kimenetelét eldöntő közép-rezavazókat, akik nem utolsó sorban a FIDESZ morális fölényére (még inkább ellenfelek morális alávalóságára) tekintettel voksoltak 2010-ben a jobboldal jelöltjeire.

Mibe bukik bele az ambíciózus ígéretekkel fellépő Orbán-kabinet, ellenfelei számára csak ez lehetett a kérdés: választóival kerül szembe, vagy a szabadkereskedelmi világgal? A válasz alighanem kellemes meglepetést okoz nekik: a kettő nem zárja ki egymást. Létezik olyan kormányzati magatartás, amely egyszerre háborítja fel legfontosabb külföldi partnereinket, és kergeti kétségbeesésbe idehaza azokat, akik egy konzervatív fordulattól remélték sorsuk jobbrafordulását.

Ez utóbbiak azt hitték, a tömegesen nyilatkozó bizalom arra bátorítja a FIDESZ vezetőit, hogy minél szélesebb utat nyissanak a régóta elfojtott társadalmi kezdeményezőkézség és vállalkozókedv előtt, amely alulról építkezve, lépésről-lépésre lényegesen többet érhet el, mint maga a kormány jelen helyzetében. Azt hitték, hogy a kétharmados többséggel választott politikusok majd őszintén feltárják a nehézségeket a nyilvánosság előtt, hiszen megengedhetik maguknak, s nem mellőngető sikerpropagandával, hazafias lózungokkal próbálják megőrizni népszerűségüket. Ebben az esetben a társadalom egy jelentős része valószínűleg hajlandó és képes is lett volna áldozatokra, eredményes összefogásra. (Az ország azt szerette volna, ha visszaadják az önbizalmát. A FIDESZ azt akarta, hogy minden bizalmunkat Orbán Viktorba helyezzük.) Nem utcai mozgósítással kellett volna bizonyítani, hogy a nép a kormány mögött áll, hanem a hétköznapi gazdasági és kulturális aktivitásának élénkítésével. Ebben az esetben egészen más akusztikája lett volna az államháztartás megmentésére foganatosított rendkívüli pénzügyi intézkedéseknek is. Sőt, megtehették volna, hogy új adónemek helyett olyan reformokat vezessenek be, amelyek esélyt biztosítanak a hazai vállalkozásoknak a hazai piacon. Ez ugyan a legérzékenyebben érintené a posztkolonialista szabadkereskedők érdekeit, azonban többet lenyelnek belőle, ha kevesebb orbáni szónoklatot kell végighallgatniuk, és a magyarok ügyelnek rá, hogy euroszeptikus nézeteiket eurokonform csomagolásban adják elő. Hiszen ezekkel egyre több európai ország kormánya ért egyet – hát még a népeik!

Miért, hogy mégis bennünket pécéz ki, s rajtunk statuál példát az Európai Unió, az IMF-el nagy egyetértésben? Hogyan tévedhetett a kormány arra a keskeny, ámde ön- és közveszélyes útra, amelyen úgy került szembe legfontosabb nemzetközi partnereivel, hogy közben szemernyi védelmet se képes nyújtani a hazai gazdaságnak? (Aki úgy véli, hogy mindez néhány megtévedt magyar író és a liberálbolsevik propaganda műve, nyugodtan hagyja abba itt az olvasást.)

3.

A magyar gazdaság két évtizede tartó hanyatlására csak részben szolgálnak magyarázattal azok a közismert nehézségek, melyekkel óhatatlanul szembe kellett kerülnie egy tőkében és műszaki kapacitásokban egyaránt szegény országnak az egyre kíméletlenebb világpiaci verseny közepette. Szomszédainkhoz képest is kirívó sikertelenségünk további magyarázatot követel, ennek elemeire itt csak utalhatunk:

- az állami gazdaság privatizálása nálunk nem a kellő mértékben járt versenyképes technológia bevonásával, mivel a bevételt az egymást követő kormányok a költségvetési hiány mérséklésére fordították; az eredmény a hazai gazdaság nemzetközi, utóbb hazai piacainak elvesztése és rohamos leépülése lett;
- a privatizáció és a piacok megnyitása lényegesen gyorsabb ütemben zajlott, mint a késő-kádárkorban kialakuló kisvállalkozások tökefelhalmozása, így ezek elpusztultak a hazai gazdaság értékesebb részét (és piacát) pillanatok alatt megkaparintó külföldi versenytársakkal folyó szélsőségesen egyenlőtlen küzdelemben;
- az állami gazdaságot irányító menedzser-elit saját pozícióinak átmentésében ugyan rendkívül leleményesnek bizonyult, politikai képességeik és kapcsolataik azonban csődöt

mondtak valóságos piaci környezetben, ugyanez elmondható a rendszerváltó pártok gazdasági szakembereiről is;

- az egyre tömegesebb munkanélküliség – amelyet sokáig a hatékonyság és a modernizáció vívmányaként kellett ünnepelnünk -, negatív gazdasági spirált indított be: a hazai fogyasztás visszaesése visszafogta a gazdaságot, csökkentette az állam bevételeit és növelte szociális kiadásait, amire az állam a munkát és a vállalkozást terhelő adók és járulékok emelésével válaszolt, ami tovább rontotta a hazai vállalkozások helyzetét, és így tovább növelte azoknak a számát, akik nem rendelkeznek legális munkajövedelemmel;
- a nemzetgazdaság teljesítményének meghatározó részét nyújtó multinacionális vállalkozások jövedelmük jelentős részét kiviszik az országból, fajlagos foglalkoztatási mutatóik a legkedvezőtlenebbek; a támogatásukra – vagy becsalogatásukra – fordított milliárdokról egyre többen állítják, hogy nem térültek meg az országnak.

A legalapvetőbb közszükségleti cikkek túlnyomó részét más, és pedig nálunk gazdagabb országok termelőitől vásároljuk, az élelmiszertől a ruhán és bútoron keresztül a legegyszerűbb szerszámokig és háztartási cikkekig. Kísérlet sem történt a kereskedelem és a vendéglátóipar hazai kézben tartására. Az amerikai fast food és coffee shop hálózatok, kínai vendéglők, török gyros-sütők, olasz pizzeriák és cukrászdák agresszív terjeszkedése kiszorította városainkból a nagymúltú és általában jobb minőségű magyar konyha- és kávéházi kultúrát, így még a turizmus haszna is idegen zsebekbe vándorol. A legtöbb közszolgáltatás (energia, víz, vasúti teherszállítás, távközlés stb.) ugyancsak külföldi tulajdonba került, ami a lakosság és a kormányzat számára súlyos kiszolgáltatottságot jelent. Nem kell közgazdásznak lenni ahhoz, hogy belássuk, ahol mindenért másoknak fizetnek és szinte semmit sem állítanak elő abból, amire az embereknek szüksége van, ott az ország és lakói tönkremennek. Aki tönkremegy, nem fizet adót, annál több adóból finanszírozott ellátásra tart igényt, az általános elszegényedés pedig kulturális leépüléssel, romló közbiztonsággal, a deviáns viselkedés terjedésével jár. Az ország fővárosát koldusok és hajléktalanok özönlötték el, a belváros bezárt üzleteivel és üresen álló irodaházaival ijesztő, sivár képet mutat. A legtöbb helyen külföldi használt ruhát árúsítanak, olcsó vegyeskereskedések nyílnak, ezek többsége is kínai vagy arab.

A FIDESZ vezetői természetesen tisztában vannak a helyzettel, gazdaságpolitikájuk elsősorban mégsem a valódi gondok megoldására irányul, és ez a tény sokkal fontosabb, mint egyes intézkedéseik célszerűsége vagy jogosultsága. A gazdaság: rendszer, és aki nem a rendszer-szintű anomáliák megszüntetésére összpontosít, annak igyekezete a rész- és pótmegoldások terén szükségképpen visszajára fordul, jó esetben hatástalan marad. A megkerülhetetlen feladat a mi esetünkben a nemzetgazdaság függő és kiszolgáltatott helyzetének enyhítése volna, mindenekelőtt a hazai piacok egy részének visszaszerzése – nem államosítása! - révén. A mostani kormány filozófiájától ez nem lett volna idegen, azonban ebben az irányban kevés érdemi lépést tett, többnyire beérte szölamokkal, s helyette más utakon próbálkozott. Amit tett – például egyes közszolgáltatások nemzeti tulajdonának helyreállítása -, azt jól tette, bár nem egy esetben a közösségi és önkormányzati tulajdon is az államosítás áldozatául esett.

Kritizálni könnyű, ezért egy erős kijelentéssel kezdenénk: a gazdaság fellendítésének ma számunkra csak egyetlen útja járható – hasonló helyzetben mások is ezt követték. **Növekedést, amely nem jár a függőség és az adósság egyidejű növekedésével, csak úgy lehet elérni, ha a kormány a rendelkezésére álló forrásokat olyan területekre koncentrálja, ahol a fejlesztés aránylag kis tőkebefektetéssel és nagy élőkommunikációval jár, nevezetesen a közszükségleti cikkek belföldi piacán teszi versenyképessé a hazai kis- és középvállalkozásokat; s arra törekszik minden erejével, hogy a magyar háztartások költségvetésük minél nagyobb részét fordítsák hazai áruk és szolgáltatások vásárlására.**

A hazai kereslet, a hazai kínálat és a költségvetési bevételek egymást erősítő növekedése akkor indul be, ha az új munkahelyek a hazai vállalkozói szférában keletkeznek, nem transznacionális cégek beruházásai nyomán, de nem is állami közmunkaprogramok, állami költségek következményeként. A költségvetés pedig – valamint a hazai beruházások – mindennek akkor látnák hasznát, ha a régóta esedékes nemzetközi intézkedéseket be nem várva a kormány megakadályozza, hogy a magyar gazdasági élet szereplői jövedelmüket kivonják az országból, és offshore adóparadicsomokban helyezték el. Ez az eljárás a jogállam és a társadalmi szolidaritás valamennyi elvét sérti, a “demokratikus” országok mégis eltűrik. Nem véletlen azonban, hogy Magyarország azok közé az országok közé tartozik, ahol a gazdagok a lehető legnagyobb mértékben élnek is vele. Vagyis a polgári erkölcs színvonala nálunk süllyedt a legmélyebbre, s ha nem is hisszük, mint a kommunisták, hogy minden magántulajdon lopás volna, sajnos, jó érveink vannak arra, hogy ezt az véleményt fenntartsuk a nem túlságosan eredeti magyar tőkefelhalmozás nyerteseire nézve. A tiszta erkölcs pedig a működőképes piacgazdaság elemi feltétele, mely ha megvész, Róma ledűl s rabigába görbed. Probatum est.

A FIDESZ azonban nem a hazai piacok visszaszerzéséért indult harcba, hanem a költségvetési hiány csökkentését szolgáló “nem-ortodox” intézkedések elfogadtatásáért. Nem a realgazdaságban próbált áttörést elérni, csak az állam pénzügyeit próbálta rendbetenni. Vagyis ugyanúgy járt el, mint elődei: a körülményekhez képest igyekezett fenntartani az osztogatás-fosztogatás posztkommunista rendszerét. Ennek bevált forrása, az adósságok további halmozása azonban többé nem volt lehetséges, az a kísérlet pedig, hogy költségvetés hiányát a bankrendszer rovására eszközölt egyszeri intézkedésekkel pótolják, – nem meglepő módon – frontálisan ütközött a nemzetközi pénzvilág érdekeivel, és kiváltotta az általuk befolyásolt intézmények, köztük az Európai Unió bosszúját. Maradtak tehát az államcsőd elkerülésének hagyományos eszközei: az adóprés működtetése és a közkiadások (vagyis az élet) színvonalának csökkentése. Ez utóbbi téren a kormány semmitől nem riad vissza: az állam részéről esedékes jogos járandóságaikhoz a cégek, közintézmények és állampolgárok beláthatatlan ideig tartó, kicsinyes tortúra végén juthatnak hozzá, ha ugyan hozzájutnak. Mondanunk se kell, hogy az állami partner megbízhatóságába vetett bizalom megrendülése tovább fokozta a kölcsönös bizalmatlanságot, amely hovatovább minden vállalkozást meghiusít az országban.

4.

Ennél, ha lehet, még nagyobb baj, hogy szűkös és felettébb drágán szerzett mozgásterét a kormány nem arra használta, hogy a hazai közép- és kisvállalkozói szektort játékba hozza, a továbbiakban a vállalkozásban jártas és sikeres szereplőkre bízva a gazdasági élet fellendítését. A multiknak nyújtott támogatás, a közmunkára és kétes értékű nagyberuházásokra szánt pénz, az átlátszó trükkökkel kormányközeli cégeknek juttatott összegek, ha azokat a kkv-k támogatására fordították volna, még a mostani viszonyok mellett is elegendőek lennének a gazdaság fellendítésére. Az egykulcsos adórendszer bevezetése ezzel szemben nem járt a remélt hatással, és több mint valószínű, hogy fiskális eszközökkel ezen a téren nem is lehet sokat elérni. Állami megrendelésekkel pedig még annyit sem, különösen akkor nem, ha a “new deal” kizárólag a pártunk és kormányunk szolgálatában érdemeket szerzett üzletemberek megjutalmazására irányul. Hogy egy fülíg adósodott kormány felesleges stadion, múzeumi negyed és közszolgálati egyetem építési buzgalmáról mit tartunk, azt legjobban a szocialista kormányzati negyed, vagy a szadoliberalis metró minapi ádáz kritikussai tudhatják. Az állami megrendelések alkalmasak lehetnek egy gazdasági konjunktúra fenntartására, de alkalmatlanok arra, hogy egy eladósodott állam fellendítse a forráshiánnyal küzdő hazai gazdaságot. Az állam ugyanis háromféle forrásból fedezheti soha

meg nem térülő presztizsberuházásait: adóból (ezzel a lakosság fogyasztását fogja vissza), hitelből, kötvénykibocsátásból stb (amivel forrásokat von el a magánszférától, és növeli a saját adósságát), vagy pedig más, fontosabb közkiadások rovására.

A reálgazdasági alternatíva szószólói előszeretettel hivatkoznak az agrár-ágazatban rejlő, kihasználatlan lehetőségekre. Valóban, a táji adottságokat fenntartható módon hasznosító mezőgazdálkodás, az erre épülő helyi feldolgozás és fogyasztás rendszerei nem csak a közösségi ételmisszer-önrendelkezés vagy az energetikai autonómia kulcsai: olyan komplex gazdasági fejlesztést jelentenének, ami a vidéki térségek lassú halála helyett megújulásukat tenné lehetővé. A vidékgazdaság meghatározó elemei mint más európai országokban, nálunk is a helybeliek kis- és közepes méretű gazdaságai lehetnének, valamint ezek szövetkezései. Ehhez azonban le kellene állítani a földbirtok koncentrációját, a gazdaságok számának csökkenését, és esélyhez (földhöz, tőkéhez, tudáshoz, piacokhoz) kellene segíteni azokat kisebb termelő egységeket, melyek a nagyüzemnél akár négyszer több embernek is tudnának munkát adni faluhelyen. A politikának ezen a téren (is) szakítania kellene azzal a gyakorlattal, hogy a jobb összeköttetésekkel rendelkező, egyébként is tőkeerős nagyüzemekhez csatornázza a támogatásokat, vagy életszerűtlen, a kicsik számára teljesíthetetlen jogszabályokkal szorítsa ki utóbbiakat a piacról.

Sajnos, a kimondott és a ténylegesen követett gazdaságpolitikai célok közötti ellentmondás épp ezen a téren a leginkább szembeszökő. A Nemzeti Vidékstratégia nemcsak elismeri a fenti elveket, de konkrét programokat is meghirdetett megvalósításukra, ezekből azonban a gyakorlatban nem sok teljesült. A kistermelők piacra jutását segítő jogi akadálymentesítési offenzíva lendülete megtört. Nem történtek mélyreható, érdemi lépések az agrárium belső szerkezete és az egyenlőtlen erőviszonyok megváltoztatására, a támogatások koncentrációjának megszüntetésére, a kisebb gazdasági egységek helyzetbe hozására, ezek hálózatosodásának elősegítésére. Ellenkezőleg: a nagyüzemek térhódítása az újonnan elindított folyamatokra is rányomta bélyegét – legfeljebb a kedvezményezett személyek és cégek köre módosult.

Tanulságos és jól dokumentált példa erre a Nemzeti Földalap földjeire meghirdetett bérleti pályázatok szégyenletes sorsa. A kormány nem élt a lehetőséggel, hogy legalább egy kis részben korrigálja a sikeres európai agrárországokétól gyökeresen elütő, torz birtokviszonyokat, és az üzleti befektetők, industrializált mezőgazdasági nagyvállalatok helyett a helyi gazdák földigényét támogassa, tudván, hogy fejlődésük, sőt, megmaradásuk egyik legfőbb akadálya az egészségtelen birtokkoncentráció. Ellenkezőleg, a földek többsége ezúttal is politikai karrieristáknak, kibogozhatatlan tulajdonosi háttérrel rendelkező cégeknek jutott, akik átlátszó trükkökkel játszották ki a pályázati kiírást, amely különben is jócskán tartalmazott olyan kikötéseket, amelyekről tudható volt, hogy a kicsik többsége számára teljesíthetetlen. A meghirdetett vidékstratégiát, úgy tűnik, politikai taktikai érdekeknek áldozták fel. Ángyán József távozása után az általa képviselt, tájadalomszűkező alkalmazkodó, családi és közösségi vállalkozásokra építő agrárpolitika csak a kommunikáció szintjén maradt meg. A gyakorlatban bekövetkezett száznyolcvan fokos fordulat minden "parasztpárti" agitációnál meggyőzőbb bizonyítéka annak, hogy ténylegesen minek van Magyarországon – szigorúan üzleti értelemben – jövője.

Erre a jövőre spekulálnak ugyanis, és ezt orozzák el ismét a falusi emberektől az "új földesurak"; ezt osztják fel maguk között az "integrátorok", a központi hatalom nyakára nőtt regionális kiskirályok és agrár-kamarákba szervezett vazallusaik. A karácsony előtt elfogadott alkotmány-módosítás az agrárpolitika kedvezményezettjeit immár nem a családi gazdaságokban és a helyi vállalkozásokban jelöli meg, hanem "integrált termelés" címen a hazai és nemzetközi óriáscégek által végrehajtott birtok- és vagyonkoncentráció mellett

kötelezi el magát. Ezzel teljessé válhat a helyi társadalom és a gazdák kiszolgáltatottsága az óriáscégeknek és a nagybirtoknak. A kétharmados törvény ezt a "harmadik jobbágyságot" teszi örökletessé. Márpedig az egészségtelen birtokviszonyokban rejlik ma is – mint immár ötszáz esztendeje – a vidék fejlődésének legfőbb akadály. A magyar ugaron piacképes, munkaintenzív, minőségi termék helyett olcsó tömegáru és uniós agrártámogatás terem, s biztosít kevés munkával bőséges jövedelmet a boldog keveseknek. Az új földforgalmi törvény tervezete ténylegesen alig korlátozza az agráriumot uraló cégek és befektetők terjeszkedését, nem kedvez a helyi gazdáknak, és nem következetes a külföldiek tulajdonszerzését korlátozó, vagy a zsebszerződések hatálytalanítását szolgáló intézkedések terén sem.

Ami ténylegesen történt és történik a reálgazdaságban, közel két évtizede ugyanaz: a mindenkori kormány az egyre szűkösebb – ma már gyakorlatilag az uniós pályázati keretekre korlátozódó – fejlesztési forrásokat saját klientúrája felé tereli, függetlenül a gazdaságosság, fenntarthatóság és igazságosság szempontjaitól, a helyi és országos pártszervezeteknek nyújtott korábbi és majdani vizontszolgálatok fejében.

A pártokrácia egészében véve a korrupció intézményesült rendszere, a pályázat pedig a szereplők közötti kapcsolatok tipikus formája. Ma Magyarországon a tényleges politikai és gazdasági hatalom fő forrása és elsőrendű célja a pályázati pénzek elosztásának befolyásolása, és az erre épülő, erősen átpolitizált szürkegazdaságban való kamatoztatása. Ez a magánvállalkozások piaci versenyét ugyanúgy korlátozza és eltorzítja, mint a közszféra gazdálkodását. A központi vagy központosított források pályázati elosztásának látszólagos visszasságai valójában a rendszer működésének biztosítékai:

- a döntéshozók névtelenek maradnak és nem felelnek – sem anyagi, sem erkölcsi értelemben – döntéseik következményeiért;
- a döntések túlközpontosítottak: a pályázati célok és feltételek meghatározása az érintett, illetve a preferenciák érdemi megvitatására illetékes szereplők feje felett történik; a pályázatok elbírálása illetve lebonyolítása többszintű, körülményes, áttekinthetetlen rendszerben zajlik, amelyben akadálytalanul érvényesülhet a politikára nyomást gyakorló különféle érdekcsoportok befolyása;
- közfeladatot ellátó intézmények alaptevékenységük fedezetét csak sikeres pályázataikkal nyerhetik el, s így rejtve marad a tény, hogy az állam nem tesz eleget törvényes kötelezettségének a közfeladatok ellátása terén (a kudarc felelőssége a sikertelen pályázóra hárul);
- a valóságos teljesítményektől független formális elszámoltatás, követhetetlen szempontok szerint, felesleges adatok özönével lehetetlenné teszi az érdemi munkát, durván kontraszelektálja a pályázókat és kiszolgáltatottságukat a végtelenségig fokozza;
- a pályázó hazudozásra kényszerül: azt kell bebizonyítania, hogy a kitűzött, rendszerint életidegen pályázati követelményeknek akar és tud megfelelni, később ezt aprólékos elszámolásokkal kell igazolnia, miközben elemi érdeke általában az, hogy a pályázatot eszén túljárva az elnyert összeget fontosabb feladatokra fordítsa, esetleg a pusztá működés fenntartására;
- pazarlás: a kiszolgáltatottság az előre nem látható pályázati céloknak és a pályázati bürokrácia kénye-kedvének felmenti a pályázókat a felelős tervezés és gazdálkodás kötelezettsége alól - hiszen ők arra és annyit költenek, amire épp lehet;
- megalománia: a bürokrácia számára egyszerűbb, a politikusok számára hálásabb dolog kisszámú, de nagy költségigényű projekttel dolgozni, így nem kerül sor a fejlesztési források szétterítésére minél több pályázó között, éppen ellenkezőleg, a drága beruházások eleve előnyt élveznek.

A gazdaságpolitika mulasztásait a szociálpolitika nem teheti jóvá: a munkanélküliek számára az állami közmunkaprogram se megélhetést, se perspektívát nem nyújt. A közmunkaprogram

nem részleteiben elhibázott, hanem strukturálisan az: a szociális segély akkor is segély marad, ha kényszerfoglalkoztatással kapcsolják össze. A munkanélküliek foglalkoztatása a vállalkozói szférában az államnak bevételt jelentene, így viszont kiadásként jelentkeznek. Az elhelyezkedés kilátástalansága különösen a pályakezdő nemzedéket demoralizálja, erre azonban sem anyagi, sem erkölcsi értelemben nem válasz, ha az idősebbeket nyugdíjba kényszerítik – miközben a nyugdíjasszát a népesség romló korösszetétele amúgyis összeomlással fenyegeti. Ez a törekvés, mellel, ellentétes az európai gyakorlattal: az aktív életszakasz meghosszabbodása máshol a nyugdíjba vonulás időpontjának késleltetésére indítja a kormányokat.

A tartós munkanélküliség és a nyomor a társadalom számkivetettjei körében az antiszociális viselkedésminták vonerejét növeli. A gyűlölködés, az erőszak eszköztárája rendszeti eszközökkel nem kezelhető, ma holnap polgárháborús helyzetet teremt. Az új kormány is tehetetlennek bizonyult a cigánykérdés kezelésében: sem a tisztességes megélhetést nem tudja számukra elérhetővé tenni, sem a többséget és kisebbséget egyaránt fenyegető bűnöző elemek elszigetelése és likvidálása nem halad előre.

Néha úgy tűnik, a beruházási kedv élénkítésének a kormány csak egyetlen eszközét ismeri: a környezetvédelem színvonalának csökkentését. Legyen szó akár a települések szerkezetét védő jogszabályok fellazításáról, akár az okvetetlenkedő műemlékvédelem intézményrendszerének szétveréséről, a paksi atomerőmű bővítéséről, vagy egyedi beruházások, beépítések ellenzőinek elnémításáról, a változatos lista arról tanúskodik, hogy a kormánynak esze ágában sincs mérsékelni a hazai és az európai környezetvédelmi normák közötti különbséget, éppen ellenkezőleg, ebben egyfajta komparatív előnyt lát.

A vidékfejlesztés, a környezet- és természetvédelem és a vízgazdálkodás összevonása egy minisztériumba akár az ésszerű erőforrásgazdálkodás eszköze is lehetett volna. A gyakorlatban ez a lépés azonban az utóbbi három területnek az agrárium (és az azt domináló körök) érdekei alá rendeléseként értékelhető. A fejlesztési folyamatokban a környezetvédelmi hatóságok jogkörét, a helyi közösségek beleszólási jogát korlátozták. A környezet- és természetvédelmet az intézményrendszer drasztikus leépítése, a finanszírozás durva csökkentése végképp súlytalanná és erőtlenné tette. A vízügyet „szétosztották” a közmunkaprogramért felelős Belügy- és a Vidékfejlesztési Minisztérium között, így az egységes irányítás és tervezés is szétzúzott. Továbbra sem történt meg a szemléletbeli váltás a vízelvezető vízrendezés felől a víz helyben tartása és ésszerű hasznosítása felé. Pedig a kormányváltás óta (is) kaptunk hideget-meleget: rekord ár- és belvizeket tartós aszály követett. A szélsőségek gyakoribbá válnak az éghajlatváltozással, így az alkalmazkodás elmulasztása egyre súlyosabb károkat okoz.

Az ökológiai agresszióval szemben – amely Magyarországot 1992-ben a Duna erőszakos elterelésével érte, rövidesen pedig a verespataki ciános zagyarázó üzembe helyezésének következtében fenyegeti – folytatja szocialista-liberális elődeinek struccpolitikáját. Így a bős-nagymarosi duzzasztómű ügye egyike marad annak a két esetnek, amelyben a a hágai nemzetközi bíróság döntését a peres felek nem hajtották végre. (A másik egy Kongó és Uganda közötti konfliktus.) S nem is fogják, hiszen a kárvallott fél, különös módon, kísérletet sem tesz jogainak érvényesítésére: se unionista, se patrióta kormányzás alatt. Igaz, Magyarország jelenlegi, rendkívül kedvezőtlen európai megítélése nem sok sikert ígér egy nemzetközi jogvitában.

A magyarokkal szembeni bizalmatlanság a rendszerváltozás idején éppen nem volt jellemző az európai közvéleményre. 56 forradalma, a Kádár-rendszer óvatos különutasága, majd a békés – talán túlon túl békés – átmenet 1989-ben kedvezően hatottak az ország megítélésére, és részben feledtették azokat az előítéleteket, amelyeket a két világháborúban játszott szerepünkkel kapcsolatban áptak sokfelé – joggal vagy jogtalanul, ez most közömbös. Az ezredforduló után a helyzet ismét a hátrányunkra változott, s ebben több egymástól független tényező is közrejátszott:

- A magyarországi pártok – különösen a baloldalaik és híveik – gátlástalansága, akik bármikor készek külföldi összeköttetéseiket az országot lejárató kampányokra mozgósítani.
- A minimális nemzeti konszenzus hiánya, melynek következtében külpolitikánk ciklusról ciklusra változik, csak a nemzeti érdekek képviselőjére való alkalmatlansága maradt változatlan.
- A hazai bürokrácia és korrupció mértéke, ami vendégeinket és üzletfeleinket újra és újra megdöbbsenti. -A félelem attól, hogy fellépésünk a határon túli magyar kisebbségek védelmében megzavarhatja Európa nyugalma.

A magyarok újabban inkább megosztott társaságnak, gyenge érdekérvényesítőnek, megbízhatatlan üzleti partnernek minősültek az európai kollegák szemében, nem ellenfélnek (hol vagyunk mi attól!) Senki sem sietett tehát megvédeni bennünket, amikor az adósságcsapdából kiutat kereső kormány lépései sértették a bankárok és TNC-k érdekét. Meglehet, az európai parlament alaposan túlreagálta a dolgot, azonban elgondolkodtató, hogy milyen kevéssé mutat hajlandóságot még az ottani jobboldal is a magyar párttársak melletti kiállásra. Vajon miért? Orbánék pénzügyi politikája *magában* nem csapta volna ki a biztosítékot, és a térségünkben nagymúltú “demokratikus centralizmus” újjáéledését is elnézték volna talán. A kettő azonban együtt sok volt, az intézkedéseket igazoló kormányzati propaganda pedig talán egy kissé túl erős. Nacionalizmusból, ezt vegyük tudomásul, a nyugat még egy jó ideig kevesebbet tűr el az egykori tengelyhatalmaktól, mint legyőzöiktől. Kül- és belföldön sokan gondolták 2011 január elsején, hogy a nemzeti büszkeséget ilyen gyermeteg módon sulykoló hitvallást olyankor szoktak a közhivatalokban kifüggeszteni, amikor az állam háborúra készül, akár kül-, akár belföldi ellenségeivel szemben. Ha pedig üres melldőngetés az egész egy kirívóan gyenge teljesítményt nyújtó ország vezetői részéről, akkor épp itt az ideje, hogy a szarvukat egy kissé letörjék.

Annál is inkább, mert mindez ráadásul egybeesett a határon túli magyaroknak felkínált kettős állampolgárság törvénybe iktatásával. Nem vitás, hogy a 2004-es szerencsétlen népszavazás óta üszkösödő sebet be kellett végre gyógyítani, szomszédaink azonban ezt nacionalista, sőt, irredenta merényletként értékelték – alaptalanul ugyan, de előre láthatóan. Olyan ellenlépéseket fogantatosítottak, amelyek valóban sértik az európai jogrendet, mégsem kell semmitől tartaniuk. Európa kormányai ugyanis nem kérnek a nemzeti kisebbségekből, és hallani sem akarnak Trianonról. Az utódállamokban a pártok tehát egymással versenyezve használták ki a kínáló alkalmat, hogy a magyar “veszély” elleni védekezéssel szerezzenek szavazatokat történelemhamisításra szocializált népeik körében.

Félreértés ne essék, szándékunk nem az, hogy ügyetlennek vagy elhamarkodottnak nevezzük a kormány külpolitikáját, midőn az összes lehetséges frontokon egyszerre provokálta a nemzetközi közvéleményt. Inkább úgy hisszük, taktikai megfontolásból jártak el így. A “nemzeti” oldal elsőprő választási győzelme nyomán támadt vérmes remények meghiúsulása, a be nem váltott ígéretek felett érzett csalódás (patrióta gazdaságpolitika, a korrupció felszámolása, vidékfejlesztés, demokratikusabb döntéshozatal – mindebből semmi se lett) választóikat rövid idő alatt elfordította volna a jobboldali pártoktól és karizmatikus

vezetőjüktől, ha Orbán nem tudja folyamatosan produkálni a személye, politikája – és ezeken keresztül az egész Magyarország – elleni nemzetközi összeesküvés bizonyítékait. Akár tudatosan élt ezzel az eszközzel, akár nem, jól járt vele. A vitatható közjogi, államigazgatási és gazdasági intézkedésekkel szembeni bírálóknak el kellett némulnia, amikor az ellenérveket mérhetetlenül eltúlozva, nyílt rosszindulattal kezdte visszhangozni a nemzetközi sajtó és számos külföldi partnerünk, az élen magával az Európai Unióval.

A FIDESZ vezetők alighanem számoltak azzal, hogy népszerűtlen utat választanak, és nem meggondolatlanságból, hanem egy ideje már tudatosan törekednek arra, hogy politikájuk mindenkorai nemzetközi elutasítása meghaladja a hazai elégedetlenség mértékét. Az állam hajóját viharos ellenszélben kormányzó miniszterelnök imázsát Orbán rövid távon jól hasznosítja. Sokat meg tudott így őrizni népszerűségéből, feledtetve politikája kudarcát: a kényszerű visszavonulást az Unió és az IMF legtöbb követelésével szemben. Kérdés, hogy ez a számítás hosszabb távon is beválik-e? Mivel a kézzel fogható eredmények elmaradtak, vagyis ezentúl rosszabb nemzetközi pozícióból kell idehaza nagyjából ugyanazokkal a nehézségekkel megküzdenie, hajlamosak vagyunk a kérdésre nemmel válaszolni.

Még kedvezőtlenebb lesz a mérleg, ha számításba vesszük azokat a külpolitikai lehetőségeket, amelyeket eközben elszalasztott. Egy valóban kezdeményező európai fellépés lehetőségére gondolunk, amely hozzájárulhatott volna ahhoz, hogy ha már konfrontálódunk, legalább szövetségeseket is szerezzünk a tagországok körében. A korábbi tétova, sodródó, a belpolitikának alárendelt külpolitika ugyanis Magyarországot súlytalanná tette az unióban. Az új kormánynak módjában és érdekében állt volna, hogy világosan megfogalmazott törekvések jegyében keresse helyét és szövetségeit az Európa jövőjét meghatározó alkufolyamatban. Ma egyre többen kifogásolják az uniós bürokrácia túltengését, a nemzeti kormányok mozgásterének folytonos szűkítését, és a politikai szervezet alárendelését erősen vitatható gazdasági érdekeknek. A különféle okokból euroszeptikus nemzetek közé ma már korántsem csak az eladósodott déliek tartoznak. **Egy kifelé egységes, de a tagállamok autonómiáját jobban tisztelő föderalista megoldás szószólójaként Magyarország komoly szövetségesekre számíthatna az uniós tagországok között – vagy legalább elérné, hogy észrevegyék.** Ami létkérdés volna számunkra, mivel eközben elhúzódó, súlyos konfliktusaink vannak közvetlen szomszédainkkal, elsősorban a kisebbségek kérdésében, a több évtizedes bős-nagymarosi jogvitáról nem is beszélve. Ezek megnyugtató rendezését csakis uniós keretek között remélhetjük.

A sikeres fellépéshez azonban koncepció kellene, alapos tájékozódás a nemzetközi viszonyokban, valamint külföldön ismert és elismert, hiteles képviselő. A magyar külpolitikának mindhárom területen jelentős adósságai vannak – és ezeket, hangsúlyozzuk, nem a mostani kormány halmozta fel. Az viszont mindenesetre Orbánék rovására írandó, hogy kormányra kerülésük után első dolguk volt, hogy megszabaduljanak a vitathatatlan nemzetközi tekintélynek örvendő Sólyom László köztársasági elnöktől. A Sólyom-ügy nyitánya és mintája lett azoknak a közjogi és államigazgatási változásoknak, amelyek az elmúlt két évben a leginkább lekötötték az államapparátus, a pártok és a pártszolgálati média figyelmét.

6.

A végrehajtó hatalmat a kormányzó párt engedelmes eszközévé alacsonyító, a törvényhozást a végrehajtó hatalomnak kiszolgáltató – jellegzetesen bolsevik – politika első fegyverténye 2010-ben a “rákosistának” titulált 1990-es alkotmány átalakítása volt. Valójában a

rendszerátalakítás talán legsikeresebb, külföldön is méltányolt vívmányát helyezték hatályon kívül. A tartalmi változások vitatásától most eltekintünk, ezekről annak idején bőven esett szó. Azt viszont 2010/11-ben még nem tudhattuk, hogy miféle gátszakadást jelent majd az alkotmányosság három, szilárdnak vélt pillérének egyidejű kikezdése. E három pillér: az alkotmány, az Alkotmánybíróság, valamint mindkét intézmény szellemi atyjának, Sólyom Lászlónak sürgős eltávolítása a köztársasági elnöki székből. Az új alkotmány legfeltűnőbb vonása az aránytalanság: jelentéktelennek tűnő, vagy kifejezetten a napi politika érdekeit szolgáló kérdésekben rendelkezik részletesen, más esetekben világnézeti szándéknyilatkozatok helyettesítik az alaptörvénytől elvárható egyértelműséget. Ez előre vetítette a lehetőségét annak, hogy az új szöveghez hamarosan hozzá kell és hozzá lehet majd nyúlni, amit a parlamenti többség várakozáson felüli könnyedséggel végez. A mezőgazdasági üzemszabályozástól a hallgatói szerződésekkig nincs az a szakpolitikai részletkérdés, amit a kormány ne akarna az ország alaptörvényébe gyömöszölni; éppen a legvitathatóbb intézkedéseket, amelyeket így próbál kikezdehetlenné tenni. A várható eredmény ennek az ellenkezője lesz. Az átlátszó trükközés az alkotmánnyal minden tekintélyétől megfosztotta az ország alaptörvényét, a következő parlament tehát tiszta lelkiismerettel láthat paragrafusainak kijátszásához – vagy hatálytalanításához, hivatkozva az alkotmányozási folyamat visszasságaira.

Az Alkotmánybíróság hatáskörének szűkítése megszüntette a nagytekintélyű testület sokat vitatott “felsőház” jellegét, és a civil társadalmat megfosztotta a kormányzat túlkapásaival szembeni jogorvoslat legtekintélyesebb – ha ugyan nem egyedüli - eszközétől. Az intézkedésre ráadásul olyan időszakban került sor, amikor a kétharmados többség beláthatatlan ideig megváltoztathatatlan törvények sokaságát hozza, néha átlátszó módon rövid távú érdekek szolgálatában, megfelelő alkotmányos kontroll nélkül.

Az igazságszolgáltatás függetlenségét sértő rendelkezéseket utóbb módosítani kellett az EU követelésére, a bírók kényszernyugdíjazása azonban riasztó példája marad a FIDESZ célt tévesztett “rendszerátalakító” dühének. Ugyanis a megvesztegethető és megvesztegethetetlen, jól képzett és rosszul képzett bírák közötti határ bizonyosan nem két évjárat között húzódik, így legfeljebb a politikailag “megbízható” ifjabb jogászok számára elérhető állások száma szaporodott – ami biztosan nem az igazságszolgáltatás függetlenségét szolgálja.

Az alkotmánnyal egy füst alatt Sólyom másik közjogi alkotásától is megszabadultak: a jövő nemzedékeknek nincs többé országgyűlési biztosa – mint ahogyan az állampolgári, kisebbségi és adatvédelmi jogoknak sincsen. A négy biztos négyféle alapjogot személyesített meg, és ezeknek nemcsak jelképes, de elvben legalább hathatós védelméről gondoskodott. Mivel ezen egymástól markánsan különböző – olykor egymásnak ellentmondó – feladatok ellátása más és másfajta hozzáértést, eljárásrendet, részben eltérő felhatalmazást kíván, a négyből három összevonása egy általános hatáskörrel rendelkező, kecske és káposzta-ügyi biztos kezében a védelem erejének számottevő gyengülésével jár. Az egyes részterületek felügyeletével megbízott helyettesek hatásköre nem teszi lehetővé, hogy feladatukat a korábbiakhoz hasonló eréllyel lássák el. Az adatvédelmi biztosi pozíció hatósággá alakítása pedig az intézmény lényegét, a függetlenséget kérdőjelezi meg.

Az új törvények közül sokak szerint a választási törvény érinti a legérzékenyebben a demokrácia jövőjét. A törvény a pillanatnyi status quo megőrzését szolgálja. Módosított formában, de fenntartja a jelöltállítás szigorú – új formációk számára alig teljesíthető – feltételeit. Hogy ne hiányozzanak a politikából kiábrándult otthonmaradók, nem állapít meg részvételi küszöbértéket. Gondoskodik róla, hogy a mandátumokat egyetlen fordulóban nyerje el az aránylag legtöbb szavazatot szerző jelölt, és a vesztesek még a töredék szavazatok összesítésénél se részesüljenek kárpótlásban. Nem nehéz kiolvasni a paragrafusokból a

mögöttük meghúzódo számítás: ha a 2010-es kétharmad fele otthon is marad, ha a FIDESZ csak egy kevéssel bizonyul népszerűbbnek, mint akár a Jobbik, akár a baloldal koalíciója, még akkor is abszolút többséget szerezhet a törvényhozásban.

A parlamentarizmus kiüresedése világjelenség, nálunk azonban a törvényhozás szégyenletes paródiája zajlik. Az előterjesztett törvényjavaslat értelme nem egy esetben csak a végszavazás előtti napokban derül ki, amikor az egyre terjedősebb és körülményesebb rendelkezések bármelyik pontját kiforgathatja egy kormánypárti képviselő csatlakozó módosító indítványa (pl. koherenciazavar elhárítására hivatkozva), melyről a Tisztelt Ház úgy szavaz, hogy a módosítás jelentőségét se megvitatni, se fontolóra venni nem áll módjában. A sietség, amelyre a törvénygyár működtetői hivatkoznak, ürügy csupán: a nyilvános ellenőrzés lehetőségét korlátozzák ez által. A parlament mint szavazógép működik, a képviselők e tekintetben semmiféle önállósággal nem rendelkeznek, igaz, korábban sem rendelkeztek. Az MSZP ugyanúgy pénzbírsággal sújtotta annak idején a frakciójától függetlenül, azaz egyéni meggyőződése szerint szavazó honatyát, ahogyan most a FIDESZ teszi. Kérdés, hogy a pártállami utódpart politikai erkölcsének követése mennyiben ássa alá a morális másságát hangsúlyozó FIDESZ hitelét.

Sokan úgy gondolják, hogy a demokrácia sorsa korunkban elsősorban nem a képviseleti rendszeren múlik, hanem a mindenkori hatalomtól független politikai nyilvánosság létén, ennek intézményes biztosítékain. Ugyanakkor egy ezzel ellentétes tendencia is érvényesül: a közvetítő közeg – a médiumok – technikai költségeik növekedésével egyenes arányban világszerte egyre inkább függenek olyan üzleti köröktől, melyeknek politikai kötődései nyilvánvalóak. A médiához pénz kell, a hatalomhoz média kell, az üzleti sikerhez politikai támogatás kell: a három szféra szoros összefonódása a mediatizált tömegtársadalmakban nem titok. Azonban a piaci verseny inkább a politikát teszi függővé a médiumoktól, míg Európa keleti felén inkább a média, különösen a politikai sajtó függ továbbra is a kormányzattól. A nyomtatott és elektronikus orgánumok többsége mindig az épp uralkodó pártokhoz közel álló tulajdonosi kör kezébe kerül – ma sincs ez másképp. A közszolgálati médiumokra pedig összevonásuk mért végzetes csapást: a műsorpolitika, a tudósító hálózat és az információszerzés központosítása az önállóság csalóka látszatától, egyéni arculatuk maradékától és a műhelymunka lehetőségétől fosztotta meg őket. Egyúttal alkalmat adott a sokadik, proskripcióval egybekötött elbocsátási hullámra. A közmédiák színvonalára, személyi állományára, költségvetésére és nézettségére azonban az előző kormányok már oly sok végzetes csapást mértek, hogy mostani végromlásuk alig kelt feltűnést.

7.

Kultúrpolitikán a közgondolkodás befolyásolására alkalmazott kormányzati intézkedések összességét értjük. Egyetlen kormány sem kerülheti el, hogy az ország kulturális életére befolyást gyakoroljon, hiszen az, hogy az igazról, a jóról és a szépről miféle meggyőzések terjednek az állam polgárai között, és milyen keretek között zajlik e nézetek párbeszéde, elsőrendű stratégiai kérdés, amellyel szemben a politika nem maradhat közömbös. Ha az marad, a be nem avatkozás sok esetben a legszélsőségesebb eljárás: például, ha a kormányzat nem vállalna szerepet a tudományos kutatás vagy a művészetek támogatásában. Ha vállal, egyedi döntések sokasága hárul rá, tehát nem maradhat semleges. Jutalmaznia kell az erényt és üldöznie a bűnt, ösztönözni a tehetséget, közkinccsé tenni az elérhető legjobb tudást – de ki dönti el, hogy melyik a legjobb? Egyvalamit nem tehet a demokratikus jogállam: nem mondhatja meg, hogy mi a jó és a szép – hogy mi az igazság. Ez ugyanis maga a kérdés, ami körül a kulturális párbeszéd és vetélkedés folyik. A kultúrpolitika feladata, hogy e párbeszéd nyíltsága és méltányossága felett öröködjék, és minél megbízhatóbb mechanizmusokat eszeljen

ki, amelyek az elkerülhetetlen szelekciót – közpénzek elosztásáról van ugyanis szó – a kultúra autonómiáját megőrizve képesek elvégezni. A FIDESZ tökéletesen alkalmatlannak bizonyult erre a feladatra, melynek mibenlétével valószínűleg nincs is tisztában. Így menthetetlenül áldozatául esett annak a kultúrharcnak, amelyet Magyarországon a rendszerváltozás óta vív egymással egy liberális-kozmpolita és egy keresztény-nemzeti jelszavak köré szerveződő értelmiségi tábor, engesztelhetetlen gyűlölettel, a magyar kultúra rettenetes kárára. Most a FIDESZ a kulturális szcénát az elégtételért reszkető alsójobboldal kedvére rendezte át. Közben országszerte le-, a Városligetben egyszer majd felépíti a múzeumok negyedét (ott, ahol arra semmi szükség, ámde a budai várpalotával nagyralátó tervei vannak). A kulturális örökségvédelem intézményrendszerét ellenben máris eltakarította a türelmetlen ingatlanspekulánsok útjából. Miközben sikkasztás gyanújával hurcolnak meg tekintélyes és feddhetetlen filozófusokat az előző kormánytól elnyert támogatás miatt, cinikusan a közpénzek koncentrált, hatékony felhasználására hivatkoznak, amikor milliárdos nagyságrendben finanszíroznak egy FIDESZ-közeli kulturális alapítványt. Budapest belvárosában (történetesen az egykori zsidónegyed szívében) politikai alku fejében színházat kap az antiszemita alsójobb – az eset a kisszerű politikai hoci-nesze példajaként érdemel említést.

Példáink esetleg azt szuggerálják, mintha a kultúra befolyásolására tett FIDESZ-es kísérlet obskúrus érdekeket szolgáló kis voluntarista rögtönzések sorozata volna, és nem állna mögötte átgondolt világnézeti program. Ez azonban csak részben igaz. A kormányzat gyakran hangoztatott keresztény elkötelezettsége ugyanis messze túlmegegy egy tiszteletreméltó morális – spirituális értékrend vállalásán. Olyan következményekkel jár – nevezetesen a vallásos szervezetek és intézmények iránt részrehajló támogatási politikával -, amely hadat üzen egy Európában másfél százada bevett alkotmányos alapelvnek: állam és egyház különválasztásának. Amilyen felháborítónak találjuk a keresztény hívek érzületét és jogait sértő intézkedéseket a kontinens nyugati felén, ugyanolyan veszedelmesek szerintünk – elsősorban a keresztény egyházakra veszedelmesek – az új “keresztény kurzus” hazai tünetei. Mert ahol a kormányzat diszkriminatív támogatási politikája kényszeríti az iskolákat, hogy egyházi fennhatóság alá meneküljenek, majd az így deszekularizált intézményekben szeptember elsejétől a nem vallásos családok gyermekeinek is kötelező az ima, a hittan és a “dicsérettessék a Jézus Krisztus!” köszöntés, nos, az ilyen országban a kereszténység szellemi megújulása, a hívők és nem hívők közötti nyílt párbeszéd alighanem egy újabb emberöltőre lehetetlenné válik.

A kormány oktatáspolitikájának három fő pillére az ágazat költségvetésének radikális csökkentése, a kultúrharc és a voluntarista rögtönzések. A leglátványosabb lépés, az iskolarendszer visszaállamosítása szemlélteti, mit is jelent a gyakorlatban Orbán Viktor mély meggyőződése, hogy a dolgokat csak a kormánytól, azaz személy szerint tőle való közvetlen függés teheti rendbe. Sikerült a közösségek összetartozása szempontjából legfontosabb – valójában: az utolsó – helyi intézményt elszakítani társadalmi környezetétől. Az ország valamennyi iskolája egyetlen intézményfenntartó központ irányítása alá került. A gazdálkodási és munkáltatói jogok elvesztésével megszűnt az intézmények önállósága, bürokratikus terheik az elviselhetetlenségig növekedtek, a napi munkavégzés távoli központok engedélyétől függ.

Az állam végre szabad kezet nyert a szocialisták által régóta szorgalmazott és korábban gazdasági eszközökkel kierőszakolt iskola-összevonások és bezárások folyamatának kiterjesztésére. Egy tollvonással törlik el az oktatási intézmények önállóságát minden településen, ahol nincs – márpedig falun sehol sincs – egy évfolyamon két párhuzamos csoport indításához elegendő, azaz kb. legalább ötven diák. Nem kell többé támogatásokkal és elvonásokkal zsarolni az önkormányzatokat, hogy mondjanak le végre általános iskoláikról –

ezentúl az állami oktatási hivatal belátása szerint zár be vagy von össze intézményeket, anélkül, hogy ebbe a helybeliek beleszólhatnának. A falvak elnéptelenedése ezzel befejezett tényé lesz: ahol nincs iskola, onnan elmenekülnek a gyermekes családok, és véletlenül se térnek vissza az iskolákat elvégző fiatalok. Munkát, megélhetést ugyan a város sem kínál számukra, de vonzzák őket azok a városias szolgáltatások, amelyek Európa szerencsésebb felén ma már a falvak többségéből elérhetőek. Nálunk a falusi infrastruktúra lebontását, a szolgáltatások összpontosítását a városokban még ma is gazdaságossági szempontokkal igazolják. Szakmai szempontokkal nehéz is volna: a nagyobb csoportlétszámok, a sok utazás és az idegen környezet bizonyosan nem segíti az iskolai teljesítmények alakulását. (Azt már csak zárójelben említjük, hogy mindez a FIDESZ választási ígéreteinek éppen az ellenkezője, de ez egy idő után már senkit nem lep meg.) Az iskolák jövőjéről a Klebelsberg Intézménykezelő Központban döntenek. Tudják-e vajon a központban, hogy Klebelsberg egy évtized alatt ötezer új tantermet építtetett, többségüket a falvakban és tanyaközpontokban, éppen ott, ahol most az iskolák kapujára lakat kerül?

Ehhez képest kisebb jelentőségű, mert könnyebb helyrehozni mindazt, amit az oktatás tartalmi kérdéseibe találomra és pillanatnyi hangulata szerint kontárkodó "politikai akarat" okoz. Hogy a mindennapos iskolai testnevelésnek a szűkös kötelező órakeret rovására szorítottak helyet a kihasználatlan délutánok helyett. Hogy a két világháború közti magyar jobb- és szélső jobboldal kétes irodalmi értékű szerzőinek tanulmányozását kötelezővé tették minden magyar iskolás számára. Az oktatás minőségét nem ezek fenyegetik, hanem a pedagógus-jövedelmek vésszes közeledése a minimálbérhez (különbféle pótlékok és többletfeladatokért járó fizetség elvonása), ezzel egyidejűleg a tanárookra-tanítókra nehezedő terhek folyamatos növelése. A kötelező kontakt óraszám emelkedése, a segítő szakmák hiánya, a képezhetetlen, viselkedészavaros tanulók számának növekedése, és nem utolsósorban az adminisztratív terhek szaporítása gyakorlatilag lehetetlenné teszi a színvonalas oktatást, a személyközpontú, interaktív pedagógiai módszerek alkalmazását, a tanárok felkészülését, pihenését. Az új kerettanterv alig hagy önálló mozgásteret az intézményeknek. A központosítás, ahogy lenni szokott, értelmetlen és egyre növekvő adatszolgáltatási kötelezettséggel jár, és mindenféle hatásköri bonyodalmakkal. A nemzet napszámásai pedig még csak tiltakozni se mernek kizsákmányolásuk és a megalázó kiszolgáltatottság ellen, mert a küszöbön álló iskola-összevonások tömeges elbocsátásuk lehetőségét teremtik meg (és ez is a céljuk).

Tiltakozó megmozdulásokra inkább a felsőoktatásban került sor, ahol a kormány a lehető legszerencsétlenebb módon látott a mesterségesen felduzzasztott és lezüllesztett rendszer reformálásához. A diplomagyárrá vált egyetemek minősít(het)etlenül felhígult oktatói gárdája jelenleg tudományos tanulmányokra alkalmatlan fiatalok ezreiből képez rossz szakembereket – akiknek munkájára – szerencsére? - nincs is szüksége senkinek. Diplomásaink ugyanis nem a végzettségüknek megfelelően helyezkednek el, és csakis azért alacsonyabb közöttük a munkanélküliek részaránya, mert az érettségizettek elől ők halásszák el azokat az állásokat, amelyekben egyébként semmi szükség egyetemi végzettségre. Igen, a felsőoktatásnak kifejezetten jót tennie, a költségvetésnek pedig némi megtakarítást jelentene, ha kevesebb fiatal kapna (egyre értéktelenebb) egyetemi diplomát - és ehelyett ugyanennyivel többen szereznének felsőfokú szakképzettséget. Mindezt a kormány, sajnos, a felvételi keretszámok önkényes nyirbálásával kívánja elérni, ami heves és jogos ellenkezést váltott ki. Senki se tiltakozna talán, hogyha ehelyett a felsőoktatási törvény minőségi kritériumok alapján szigorúbban szabályozta volna az egyetem mibenlétét: a minősítéshez szükséges egyetemi karok, az egyetemi kart alkotó, tudományos fokozattal rendelkező oktatók-kutatók, az egy tudományos fokozattal rendelkező oktatóra eső diákok számát. Szinte automatikusan tűntek volna el a költségvetést terhelő álegyetemek és mondvacsinált karok. Ez azonban politikai

érdekeket sértett volna. A kormány most inkább a diákokkal néz farkasszemet. Akiket valószínűleg a nyilvánvaló képmutatás háborít fel a leginkább. Az egész intézkedés mögött ugyanis a felsőoktatás ingyenességének felszámolását vélik felfedezni. Nem is alaptalanul. Más kérdés, hogy az ország jelenlegi helyzetében miért pont a felsőoktatás költségeit kellene teljes egészében az adófizetőkre hárítani. A FIDESZ azonban nem akart nyíltan szembekerülni az ellenzékben fennhangon hirdetett tandíjmentesség elvével, ezért kényszerült átlátszó hazudozásra. Különös, de úgy tűnik, néha az elvi alapon folyó, szakmailag megalapozott, őszinte politizálás a kifizetődőbb. Érdemes volna kipróbálni, mindenesetre.

8.

A FIDESZ vezetői és az ő politikai tanácsadói mindig is vonzódtak a “vezérdemokráciának” nevezett bürokratikus abszolutizmushoz. Ebben a rendszerben a politika lényegében marketing-tevékenység, célja a tömegmédiá eszközeivel felépített politikus-sztár eladása az érdemi kérdésekben tájékozatlannak és közömbösnek tétélezett, annál könnyebben befolyásolható szavazóknak. A kormányzás bonyolult feladataival azután a végrehajtó szakbürokráciának kell megbirkóznia, amely ténylegesen egyedül a párt vezérének tartozik felelősséggel. Ezért feleslegesek, sőt, károsak azok a “fékek és ellensúlyok”, amelyek egyesek szerint a demokrácia lényegét alkotják, de valójában csak akadályozzák, úgymond, a végrehajtó hatalom hatékony működését. Hiszen független nyilvánosság, független szakértelem, független igazságszolgáltatás legfeljebb a tankönyvekben léteznek, a gyakorlatban csak barátok és ellenségek vannak, s az ádáz harc kormány és ellenzék között. Magyarországon ráadásul, ahol a két nagy politikai tömb között jóvátehetetlen történelmi sérelmek, előítéletek és halálos gyűlölség teremt szakadéknyi távolságot, ezek a fékek, ellensúlyok és mindenfajta nyilvános, pláne civil okvetetlenkedés csak arra jó, hogy a legyőzött és végre kisebbségbe szorított oldal hívei számára platformot teremtsen, ahonnan folytathatják aknamunkájukat a törvényes felhatalmazással kormányzó vezér és hívei ellen.

E meggyőződés jegyében tiszta lelkiismerettel korlátozhatták a közhatalmi ágak és szintek, valamint a sajtó és a kultúra önállóságát, és ezt annál könnyebben teheték, mivel nálunk mindez eddig is inkább csak formálisan létezett. A közintézmények többségét az anyagi és/vagy személyi függés már korábban a mindenkori hatalom engedelmes eszközévé tette. A FIDESZ kormány alatt ez a függő helyzet legfeljebb fokozódott és leplezetlenné vált. A közhivatalok és közintézmények vezetőit sűrűn cserélgetik, látszat-önállóságukkal sem törődnek, a kormányzat szeszélyeivel szembeni legkisebb ellenállás is azonnali megtorlást vált ki. A politikailag megbízhatatlannak tartott tisztviselői kar minden eddiginél nagyobb arányú lefejezését általában az ügyek vitelében járatlan pártkáderek kinevezése követte. Hangsúlyozzuk, ez az eljárás is csak nagyságrendjében, s nem lényegében tér el az előző kormány gyakorlatától. Azonban az állásukért rettegő, dróton rángatott és többé-kevésbé tájékozatlan tisztviselők működése megbénítja az államigazgatást. Igaz, a központból érkező utasítások akadálytalanul futnak keresztül a rendszeren, az úgynevezett normál ügyvitel azonban elviselhetetlenül lelassult. A naponta változó, nem egyszer egymásnak is ellentmondó direktívák és jogszabályok áttekinthetetlen útvesztőjében a hivatalnok, tudván, hogy az állásával játszik, igyekszik minden felelősséget elhárítani magától, s a főnökét lesi, az meg az ő főnökét. A “központ”, azaz a vezér és az ő környezete fenntartja magának a jogot, hogy akár jelentéktelennek tűnő szakpolitikai részletkérdésekben is maga mondja ki a végső szót, felülbírálván az illetékeseket. Valószínűleg ezzel magyarázható az apparátusok látszólagos tétlensége, majd fejvesztett kapkodása, a már megszületett döntések gyakori visszavonása, meghirdetett pályázati feltételek, kiadott rendeletek módosítása (“testre szabása”), a csatlakozó módosító indítványokkal űzött cinikus játék a törvényhozásban.

A hatékonyságnöveléssel indokolt, de valójában a forráskivonás leplezésére szolgáló, gyakran zsákmányszerzés céljából erőltetett, végül alkalmatlan pártkatonák által kapkodva végrehajtott, és rettegő köztisztviselők által túllihegett központosítás felemás eredményt hozott. A korábban jól-rosszul működő struktúrákat szétverték, az újonnan létrehozott „nemzeti” intézményeknek és központoknak viszont az elemi feladatellátás is gondot okoz. A kellő anyagi és emberi erőforrások híján megvalósult átszervezések és intézmény-alapítások nem gyermekbetegségekkel, hanem veleszületett szervi rendellenességekkel küzdenek.

Ha a FIDESZ szándéka az lett volna, hogy a tervezett változásokat, akár a demokratikus vita korlátozása árán is, de gyorsan és hatékonyan vigye keresztül, e törekvését megakadályozni önmagában is elegendő lett volna a kormányzati apparátus szétzilálása. A háromszintű kormányzati struktúrában az ügyekkel érdemben foglalkozó szakapparátusok és a stratégiai döntéseket kizárólagos joggal kezdeményező kancellária közé olyan összevont (habarék-)minisztériumok kerültek, melyek se tényleges kompetenciával, se döntési hatalommal nem rendelkeznek. Fő rendeltetésük, hogy növeljék a távolságot az ügyek és a már Gyurcsányék által kormány-feletti kormányra duzzasztott kancellária között. Időnként ráadásul a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium is egy további, al-miniszterelnökséggé jár el, kátfajkái méretűvé növelve a hierarchiát és a zűrzavart. Az ágazatok és funkciók újraelosztása mindenképpen hosszan tartó hatásköri bizonytalanságot okoz, ami nem kedvez az ütőképes fellépésnek. Ráadásul az új szerkezetet irracionális elemek sokasága terheli. Vajon mi értelme volt a közigazgatást a belügytől az igazságügy minisztériumhoz telepíteni? (Nyilvánvaló, hogy a hatáskörök nem az ügyek logikája szerint alakultak, hanem a kiszemelt vezető káderek kompetenciájához igazodtak.) A közmunka miért a rendőrmisztériummá soványodott belüghöz került? (Hogy ott is legyen valami.) Mi indokolja az oktatási és kulturális, valamint a szociális és egészségügyi ágazat összegyűrését, ki képes ezt a négyféle területet átlátni, felelős módon igazgatni? (Senki, a cél a költségvetés kiadási oldalán szereplő humán tárcák lefokozása és egybegyűrése volt.)

Miért kell a gazdaságpolitikától külön kezelni a fejlesztéspolitikát? (Talán mert fejlesztésre a magyar állam az uniós források önrészen kívül pénzt már nem ad.) Miért nem tartoznak közös tárcához az ország fizikai infrastruktúrájával kapcsolatos területek: az építésügy, a közlekedés és a közművek? És így tovább.

Azt mondanunk se kell, hogy a szintek szaporodása a funkciók és funkcionáriusok szaporodásával járt, s hogy az egyes tárcákhoz kapcsolódó háttérintézmények és hivatalok is megsokasodtak, egyenes arányban a különleges kormányzati figyelmet igénylő nemzetstratégiai ügyek számának növekedésével. Márpedig az államnak egyre több dolga akad, már csak azért is, mert minden helyi, szakmai, kulturális és egyéb autonómiában a hatékony államigazgatás akadályát látja, amelytől igyekeznek megszabadulni, magához vonva azok jogköreit és feladatait.

Ennek a politikának egyik látványos lépése volt legutóbb az önkormányzatiságnak – a rendszerváltozás egyik legértékesebb vívmányának – a korlátozása. Való igaz, az elmúlt húsz esztendőben, kormányzati ciklusról kormányzati ciklusra fokozatosan csökkent az önkormányzatoknak juttatott és visszajuttatott költségvetési részesedés. Így azok eladósodtak és képtelenné váltak feladataik ellátására. „Logikus” lépésnek látszott az anyagi fedezet után végre hatásköreiktől is megszabadítani őket. A területi közigazgatás egyes feladatainak és jogosítványainak átcsoportosítása az önkormányzatoktól és önkormányzati társulásoktól a járási kormányhivatalokhoz a helyi közösségeket a politikai önrendelkezés utolsó eszközétől fosztja meg. A súlyukat veszítő önkormányzati testületek a jövőben még kevésbé – vagyis ezentúl egyáltalán nem – lesznek a helyi akaratképzés és érdekérvényesítés fórumai, a demokrácia iskolái. Forrásaikat elvonták, részesedésüket a központi költségvetésből

jelentősen lecsökkentették, a maradék még a náluk maradt – politikailag érdektelen, de annál terhesebb – feladatok ellátására sem elegendő.

9.

Lassan kirajzolódik a kényszerpálya, amelyen mostani kormányunk halad.

- 1. A hatalom- és pénzéhes klientúra, a civil társadalommal szembeni bizalmatlanság, valamint a káderpolitika rangjára emelt paranoia (aki nincs velünk, ellenünk van; aki nem engedelmeskedik, repül) megakadályozták abban, hogy elsöprő többségét a társadalom legszélesebb köreiből kiinduló kreatív kezdeményezések támogatására, tömegbázisának megszilárdítására fordítsa.**
- 2. A válságot éppen ellenkezőleg, voluntarista intézkedésekkel, keménykezű központosítással igyekezett kezelni, s a társadalom megnyerése helyett egy új elit kiépítésére pazarolta energiáit. Elhitte, hogy a parlamenti törvénygyár működtetésével, média és üzleti háttérrel támaszkodva kierőszakolhatja a fordulatot a gazdaságban ugyanúgy, mint a közéletben, és ehhez csak az kell, hogy végre “a mieink” kerüljenek túlsúlyba mindenütt.**
- 3. A gazdaságpolitika kudarcát a költségvetési politika próbálta ellensúlyozni: az örökölt államcsódtól a kormány csak úgy menekülhetett meg, ha a költségvetés bevételeit bármi áron növelni, kiadásait pedig csökkenteni képes. Az előbbire tett kísérletei ellene hangolták a nemzetközi pénzvilágot – anélkül, hogy protekcionista gazdaságpolitikájához komolyabban hozzákezdhetett volna –, az utóbbiak a választókat.**
- 4. Hitelezőinek nehezteléséből igyekezett tőkét kovácsolni: az IMF és az Unió ellen folytatott verbális honvédó háború megőrizte a kormány hitelképességét a hazafias érzelmű választók egy részének szemében.**
- 5. A kényszerű megszorításokat a növekvő elégedetlenség közepette egyre erőszakosabb fellépéssel viszi keresztül, ez fokozza elszigetelődését, és növeli a vezetők gyanakvását minden bírálattal szemben. Végül a döntéshozók már valóban nem érzékelik a valóságot, amit manipulálni próbálnak, a kormányzati propagandának pedig a kormány tagjain kívül többé senki se hisz.**

Az eredmény: Magyarország nemzetközi leértékelődése, a fiatalok, különösen a tanultabbak tömeges kivándorlása, a gazdasági és kulturális vállalkozások hanyatlása, általános elszegényedés – egyenes folytatása annak, ami a Gyurcsány-érában vette kezdetét. A közvélemény egy része érthető okokból nem akar szembenézni ezzel a kietlen képpel, és több-kevesebb meggyőződéssel továbbra is a mostani kormányba, illetve annak vezetőjébe helyezi bizalmát. Végsőkéig elkeseredett, kiábrándult és könnyen megtéveszthető emberek sokasága eközben azok felé fordul, akik az alsójobboldali uszítást és rágalalmazást immár törvényes felhatalmazással, a parlament padsoraiból folytatják. Az érzelmi baloldal pedig, valamint azok, akik mindig is csak azt szerették volna, ha nálunk is úgy mennének a dolgok, mint “odaát”, Hegyeshalomtól nyugatra, hajlamosak megfélemleni arról, hogy miféle politika juttatta az országot kilátástalan helyzetébe (amelyből mostani vezetői nem voltak képesek kimenteni), és jobb híján ismét az álbizalmat és a piaci liberalizmus koalíciójában reménykednek. Vagy talán nem is reménykednek már semmiben, csak így tudják kifejezni mélységes elégedetlenségüket azzal, ami van.

Valahol utat veszítettünk – a rendszerváltozás reményeit meghazudtoló negyedszázados kudarc sorozat végén az ország se reális önképpel, se összefüggő, épkezláb elképzeléssel nem rendelkezik arról, hogy merre keresse a kibontakozás útját. A tényleges hatalom eszközei a

pártokrácia kezében, az igényesebb értelmiség, főleg a fiatalja olyan távol a politikától, amennyire csak lehet. Ez helyzetünk legriasztóbb vonása. Hevert már az ország romokban, sarcolták, pusztították idegen hatalmak, kormányozták hódított tartományként, volt úgy, hogy alig akadt művelt ember, aki a nemzet nyelvét beszélje. Mégis, történelmünk e legsötétebb korszakai egy-egy Bethlen, Zrínyi, Rákóczi, Széchenyi fellépésének napjai, melyeket a nyelv és a kultúra megújítói, a haza védelmében tanúsított önfeláldozás és a politikai előrelátás példái tesznek emlékezetessé – sőt, irigylésre méltóvá e számvetés készítőinek szemében. Mostani állapotunk inkább a Mohács előttihez hasonló, amikor a pápai nuncius azt írta rólunk, hogy ha Magyarországot öt forinton meg lehetne menteni, nem akadna, aki ez öt forintot megfizesse érte.